

Fiul lui Dumnezeu?

Brant Pitre (n. 1975) este profesor la Seminarul Notre Dame din New Orleans, Louisiana, unde predă un curs despre Sfintele Scripturi. Și-a luat doctoratul la Universitatea Notre Dame din Indiana, cu o temă privitoare la legăturile dintre Noul Testament și iudaismul antic, și a rămas la această universitate ca profesor asociat. Face frecvente turnee de conferințe având ca temă principală Euharistia și rădăcinile ei în tradiția iudaică antică. Este autorul mai multor cărți, între care *Jesus, the Tribulation, and the End of the Exile* (2005), *Jesus and the Jewish Roots of the Eucharist* (2011, trad. rom. *Misterul Cinei de pe urmă: Isus și rădăcinile iudaice ale Euharistiei*, Humanitas, 2016), *Jesus the Bridegroom* (2014), *Jesus and the Last Supper* (2015), *The Case for Jesus: The Biblical and Historical Evidence for Christ* (2016).

Brant Pitre

Fiul lui Dumnezeu?

Pledoarie pentru Isus

Postfață de Robert Barron,
episcop auxiliar de Los Angeles

Traducere din engleză de
Tatiana Niculescu

 HUMANITAS
BUCUREȘTI

Pentru Morgen Theresa
„Iar dimineața vine veselia“ (Psalm 30:5)

CUPRINS

1. În căutarea lui Isus	II
2. Au fost Evangheliile inițial anonime?	24
3. Titlurile Evangheliilor.	38
4. Primii Părinți ai Bisericii	55
5. Evangheliile pierdute	72
6. Evangheliile sunt biografii?	85
7. Datarea Evangheliilor	103
8. Isus și Mesia	123
9. Isus s-a considerat Dumnezeu?	140
10. Taina dumnezeirii lui Isus.	159
11. Răstignirea	179
12. Învierea.	198
13. În Cezareea lui Filip	218
Mulțumiri	227
<i>Postfață</i>	
de Robert Barron	229
Note	233

„Voi cine ziceți că sunt Eu?“
Isus Nazarineanul (Marcu 8:29)

ÎN CĂUTAREA LUI ISUS

Această carte pornește de la o singură mare întrebare: *A pretins Isus Nazarineanul că e Fiul lui Dumnezeu?*

Primele mele întrebări legate de identitatea lui Isus au apărut pe la începutul anilor 1990, pe când eram student la Louisiana State University. Îmi amintesc bine ziua în care am asistat cu nerăbdare la unul dintre cursurile introductive despre Biblie. Deși fusesem crescut în credința catolică și îmi petrecusem destul de mult timp citind Scripturile, nu avusesem niciodată ocazia să aprofundez Biblia.

Pe vremea aceea, abia așteptam să cercetez mai cu seamă Evangheliile. Erau scrierile mele preferate și reprezentau, pentru mine, partea cea mai familiară a Bibliei. Speram că voi afla cât mai multe despre Isus. Creștin fiind, crezusem totdeauna că Isus este Fiul lui Dumnezeu, că este Dumnezeu desăvârșit și om desăvârșit. Îl veneram și îmi dădeam silința, după puterea mea (adesea destul de firavă), să trăiesc conform cu învățătura lui. Așadar, când cursul despre Biblie a ajuns la Isus și la Evangheliile, eram numai ochi și urechi.

De prisos să mai spun ce nedumerit am fost când profesorul a început astfel: *Lăsați baltă tot ce credeți că știți despre autorii Evangheliilor*. Cum adică? Pe-atunci încercam să iau notițe cât mai conștiincios și n-aveam timp să și reflectez la

ce auzeam. Profesorul a continuat: „Cu toate că în Biblie apar Evangheliile după Matei, Marcu, Luca și Ioan, aceste titluri au fost adăugate mult mai târziu. Adevărul e că, de fapt, *nu știm cine a scris Evangheliile*. În zilele noastre, teologii moderni au ajuns la concluzia că Evangheliile au fost, de la început, texte anonime.“

Aha, am priceput. Titluri adăugate mai târziu. Evangheliile inițial anonime.

Dar ia stai un pic!, mi-am zis. Nu știm cine a scris Evangheliile? Păi atunci cum rămâne cu Matei, Marcu, Luca și Ioan? Nu erau ei ucenicii lui Isus? (Cum vom vedea în capitolul 2, mă înșelam crezând că Marcu și Luca fuseseră ucenici.)

Dar, pe vremea studenției mele, aceste întrebări mi-au trecut prin minte doar câteva clipe. Silitor și preocupat să iau note mari cum eram, mă străduiam mai degrabă să scriu cuvânt cu cuvânt ce zicea profesorul decât să gândesc cu mintea mea. Îmi amintesc totuși că un gând nu-mi dădea pace. Dacă ce spunea el era adevărat – lucru de care, desigur, nu mă îndoiam, că doar eu eram un neștiutor, iar el era profesor –, atunci de unde știm, de fapt, ce a zis și a făcut Isus? Și chiar despre asta a continuat să vorbească profesorul: despre așa-numita „cercetare a istoricității lui Isus“, prin care, folosind instrumentele contemporane ale cercetării istorice, exegeții moderni caută adevărul despre vorbele și faptele lui Isus.

În ciuda uimirii pe care mi-o trezise ideea că nu știm cine a scris Evangheliile, căutarea urmelor istorice ale lui Isus continua să mă fascineze. În fond, creștinismul este o religie istorică și pretinde că Dumnezeu, care a creat universul, s-a făcut om – o ființă umană reală care a trăit într-un timp anume și într-un loc anume. Prin urmare, ideea de a cerceta adevărul istoric despre Isus mi se părea legitimă. Astfel, fără să mă gândesc prea mult, am pornit în căutarea lui Isus.

TELEFONUL FĂRĂ FIR

Pe măsură ce am început să devorez o mulțime de cărți despre Isus, simțeam că mi se deschideau noi și incitante căi de înțelegere deopotrivă a lui și a lumii lui. Astfel, m-am înscris la cursuri de greacă veche ca să pot citi Noul Testament în limba în care a fost scris. Era extraordinar. Ca urmare a cursurilor de greacă, pe lângă cursurile de literatură engleză, m-am specializat și în studii religioase și am hotărât să-mi petrec viața predând și scriind despre Biblie. În cele din urmă, am fost admis la un curs de masterat la Vanderbilt University, care a început cu un program riguros de ebraică veche. Am avut șansa să învăț sub îndrumarea profesoarei evreice Amy-Jill Levine, specializată în Noul Testament.¹ Spre deosebire de unii profesori din ziua de azi, care par să-și facă un țel din a-și îndepărta studenții de credință, prof. Levine a respectat și a fost totdeauna preocupată de credința studenților ei. Mai mult decât atât, a căutat să ne îmbogățească credința ajutându-ne să-l privim pe Isus și Noul Testament prin ochii vechilor evrei. Mie acest autentic dar mi-a schimbat viața. În fapt, așa cum vom vedea mai târziu, datorită ei, care ne-a învățat să interpretăm cuvintele și faptele lui Isus în contextul evreiesc al secolului întâi, am putut eu, mai apoi, să identific rădăcinile evreiești ale *dumnezeirii* lui Isus. N-aș fi putut să scriu această carte dacă nu m-aș fi inspirat din metoda ei de abordare a Evangheliilor.

În același timp, cu mine se mai petrecea și altceva. Mă confruntam cu idei despre Isus și despre Evangheliile care erau greu de împăcat cu ceea ce fusesem obișnuit să cred. De pildă, pe lângă teoria referitoare la autorii anonimi ai Evangheliilor, am aflat și că mulți dintre specialiștii moderni nu consideră Evangheliile drept biografii ale lui Isus scrise de ucenici de-ai lui, ci socotesc că sunt scrise pe la sfârșitul secolului întâi d.Cr., prea

târziu ca să se mai bazeze pe declarații credibile ale unor martori oculari. Unul dintre manualele din care învățam – scris de celebrul de-acum exeget ateu al Noului Testament Bart Ehrman – compară modul în care ne-au parvenit relatările despre Isus din Evanghelii cu jocul de copii numit „telefonul fără fir“! Iată ce mi-era dat să citesc în acei ani:

Majoritatea acestor povestitori nu aveau informații independente despre ce s-a întâmplat cu adevărat [cu Isus]. Dar ce s-a întâmplat, în schimb, cu relatările lor nu e greu de imaginat. Știți, cred, jocul de copii numit „telefonul fără fir“. Un grup de copii se așază în cerc. Unul îi spune la ureche celui de lângă el o scurtă poveste. Acela o spune următorului. Următorul o spune mai departe până când se închide cercul și povestea ajunge la cel care a început jocul. Invariabil, povestea se schimbă atât de mult trecând de la unul la altul, încât toată lumea, la final, râde. Închipuiți-vă ceva asemănător, dar care nu se petrece într-o cameră, între zece copii, într-o după-amiază, ci pe teritoriul Imperiului Roman (de-a lungul a 4000 de kilometri), între mii de participanți.²

Vom reveni mai târziu la ideea telefonului fără fir. Așa cum vom vedea, această așa-numită „analogie“ este cu totul anacronică și n-are ce căuta în nici un studiu istoric serios despre Isus și despre Evanghelii.³ Dar acum 17 ani nu știam acest lucru. Pe-atunci să zicem doar că nu prea îmi inspira încredere istoricitatea celor patru Evanghelii. Lucrurile s-au complicat și mai tare când am descoperit că mai existau și multe *alte* evanghelii în afara celor cuprinse în Noul Testament despre care nu auzisem niciodată până atunci. Unii cercetători consideră că aceste „evanghelii pierdute“, mai cu seamă *Evanghelia după Toma*, ar trebui să se bucure de aceeași atenție ca surse istorice

ale vieții lui Isus. În fond, dacă cele patru Evanghelii [canonice – n. tr.] nu se bazează pe relatări ale unor martori oculari, de ce li s-ar acorda mai multă încredere decât evangheliilor pierdute? Până la urmă, dincolo de toate acestea, am început să înțeleg că mulți exegeți contemporani ai Noului Testament nu cred, de fapt, că Isus Nazarineanul s-a considerat Dumnezeu. Dintre toate ideile cu care mă confruntasem, aceasta m-a zguduit profund.

MINCINOS, NEBUN,
DUMNEZEU SAU LEGENDĂ?

Să nu mă înțelegeți greșit. Nu era prima dată în viața mea când întâlneam pe cineva care nu credea în dumnezeirea lui Isus. Pe când eram student la engleză, citisem cu acribie celebra carte a lui C.S. Lewis *Mere Christianity*, în care autorul explică unele dintre motivele convertirii sale de la ateism la creștinism. În această carte, Lewis oferă un argument clasic împotriva ideii des întâlnite potrivit căreia Isus ar fi fost doar un mare înțelept sau un profet. Iată ce scrie el:

Încerc aici să împiedic pe oricine să spună acea nerozie pe care o spune deseori lumea despre El: „sunt gata să-l accept pe Iisus ca pe un mare propovăduitor al moralei, dar nu accept pretenția lui de a fi Dumnezeu“. Acesta este singurul lucru pe care nu trebuie să-l spunem. Un om care ar fi doar un om și ar spune genul de lucruri pe care le spunea Iisus nu ar putea fi un mare propovăduitor al moralei. Ar fi fie un nebun – pe aceeași treaptă cu omul care spune că este un ou fiert – fie, dimpotrivă, ar fi diavol din iad. Trebuie să alegeți. Sau omul acela a fost, și este, Fiul lui Dumnezeu, sau a fost un nebun sau ceva și mai rău. Poți să-l izolezi ca pe un nebun, poți să-l scuipi și să-l ucizi ca pe un demon; sau

poți să-i cazi la picioare și să-l numești Domn și Dumnezeu. Dar să nu-l privești de sus fără nici un temei, ca fiind doar un propovăduitor între oameni. Nu ne-a lăsat deschis acest drum. N-a avut această intenție... Dar mie îmi pare limpede că n-a fost nici un nebun și nici un demon; ca urmare, oricât ar părea de ciudat sau înspăimântător, sau neverosimil, trebuie să accept ideea că El era și este Dumnezeu.^{4*}

La prima lectură, aceste cuvinte mi s-au părut convingătoare. În fond, dacă Isus se crede Dumnezeu, atunci nu există decât trei posibilități:

1. E un mincinos: Isus știe că nu e Dumnezeu, dar pretinde că este;
2. E nebun: Isus crede că e Dumnezeu, dar, de fapt, nu este;
3. E Dumnezeu: Isus este cine zice că este – Dumnezeu întrupat.

Pe vremea aceea, această trilemă logică mi se părea de bun-simț și constituia pentru mine, printre altele, un motiv în plus de a continua să cred în dumnezeirea lui Isus.

Totuși, treptat, pe măsură ce continuam să cercetez cazul lui Isus, am înțeles că, pentru mulți, exista și o *a patra posibilitate*: anume ca relatările despre Isus din Evanghelii, în care se consideră Dumnezeu, să fie „legende”. Altfel spus, să nu fie adevărate din punct de vedere istoric. Iată, de exemplu, cum îi răspunde Bart Ehrman lui C.S. Lewis:

Probabil că Isus nu s-a numit niciodată pe sine Dumnezeu... Ceea ce înseamnă că nu trebuie să fie ori mincinos,

* C.S.Lewis, *Creștinism, pur și simplu*, trad. Dan Rădulescu, Editura Humanitas, București, 2004, pp. 76–77. Notele marcate cu cifre arabe aparțin autorului și se află la finalul volumului, iar cele marcate cu asterisc ne aparțin (n. tr.).

ori nebun, ori Dumnezeu. El poate fi pur și simplu un evreu palestinian din secolul I care avea de transmis un alt mesaj decât propria-i *dumnezeire*.⁵

Ajunși în acest punct, îmi închipui că unii dintre cititori se întrebă despre ce vorbește Ehrman. Bineînțeles că Isus se considera Dumnezeu! Nu spune el: „Eu și Tatăl Meu una suntem“ (Ioan 10:30)? Sau: „Cel ce M-a văzut pe Mine, a văzut pe Tatăl“ (Ioan 14:9)? Aici e nevoie de două lămuriri importante.

Pe de o parte, mulți savanți recunosc că, în Evanghelia lui Ioan, Isus se afirmă ca Dumnezeu.⁶ Gândiți-vă la cele două situații în care Isus riscă să fie ucis cu pietre tocmai fiindcă își afirmă identitatea:

Iudeii i-au zis: Nu cumva ești Tu mai mare decât tatăl nostru Avraam, care a murit? [...] Cine te faci tu a fi? [...] Isus le-a zis: *Adevărat, adevărat zic vouă: Eu sunt mai înainte de a fi fost Avraam*. Deci au luat pietre ca să arunce asupra lui. (Ioan 8:52.53.58–59)

[Isus a zis:] *Eu și Tatăl meu una suntem*. Iarăși au luat pietre iudeii ca să arunce asupra Lui. Isus le-a răspuns: Multe lucruri bune v-am arătat vouă de la Tatăl Meu. Pentru care din ele aruncați cu pietre asupra Mea? I-au răspuns iudeii: Nu pentru lucru bun aruncăm cu pietre asupra Ta, ci pentru *hulă* și pentru că *Tu, om fiind, te faci pe Tine Dumnezeu*. (Ioan 10:30–33)⁷

Observați că Isus se referă la El însuși prin „Eu sunt“ (gr. *egó eimi*) (Ioan 8:58). În Vechiul Testament, „Eu sunt“ este numele lui Dumnezeu – Cel care îi apare lui Moise în rugul aprins pe Muntele Sinai (v. Ieșirea 3:14). În contextul lumii evreiești a secolului întâi, a-ți asuma numele „Eu sunt“, așa cum face Isus, însemna a socoti că ești *Dumnezeu*. Ca să îndepărtăm

orice îndoială în această privință, să remarcăm că unii dintre evreii care aud vorbele lui Isus înțeleg foarte bine acest lucru. De aceea îl și acuză de „hulă“, fiindcă se face pe sine „Dumnezeu“ (gr. *theós*). Și chiar iau pietre să arunce în el și să-l ucidă.

Pe de altă parte, așa cum aveam să aflăm, mulți savanți contemporani, precum Bart Ehrman, susțin că Evanghelia lui Ioan nu ar fi autentică din punct de vedere istoric atunci când îl descrie pe Isus spunând despre sine aceste lucruri.⁸ Unul dintre argumentele cel mai des invocate pentru această teorie este acela că, în Evangheliile anterioare, cunoscute sub numele de Evangheliile sinoptice, Isus nu face astfel de afirmații. Potrivit unor exegeți, în trei Evangheliile Isus nu se consideră Dumnezeu (Matei, Marcu și Luca), afirmând acest lucru doar într-o singură Evangheliie (Ioan). Dacă așa ar sta lucrurile – și, cum vom vedea mai departe în această carte, nu stau așa –, atunci s-ar pune serios problema dacă Isus s-a considerat vreodată Dumnezeu. Dacă scorul este de 3 la 1, atunci argumentele în favoarea dumnezeirii lui Isus pierd jocul.

Ideea că, în Evangheliile, Isus nu s-a considerat, de fapt, Dumnezeu m-a făcut și pe mine să încep să mă îndoiesc de identitatea lui divină. Treptat, mi-am dat seama că teoria lui C.S. Lewis despre mincinos, nebun sau Dumnezeu pornea de la premisa că toate cele patru Evangheliile relatează, cu adevărat, vorbele și faptele lui Isus. Dar, odată anulată această presupunere, totul se schimbă.

ERA CÂT PE-ACI SĂ-MI PIERD CREDINȚA

Pe scurt spus, până să-mi termin studiile la Vanderbilt, atașamentul meu față de credința creștină așa cum o trăisem până atunci începea să se clatine. Pe măsură ce mă apropiam de absolvire, nu mai știam ce să cred. Treptat, ceea ce începuse